

Структура на инвестиционната дейност в програмата за развитие на селските райони 2007-2013 год.¹

Емилия Христова

Structure of the Investment Activity in the Programme for development of Rural Areas 2007-2013: The efficiency of the support that Bulgarian agricultural producers get from the European Agricultural Fund for Development of Rural areas (EAFDRA) and from the national co-financing for technological, technical and organizational renovation of the agriculture is influenced by the structure of investment activities within 2007-2013 Plan for Development of Rural Areas (PDRA). In relation with above issues, the strategy of PDRA and the tasks of investment activities for development of rural areas have been discussed in the paper. Appropriate conclusions and recommendations have been made, as well as the necessity of the investigation is set. The main guidelines for implementation of formulated goals are highlighted as end result of the paper.

Key words: Rural Areas, Development, Strategy, Investment Projects.

ВЪВЕДЕНИЕ

Програмата за развитие на селските райони за периода 2007-2013 г. има бюджет общо 3242 млн. Евро, от който 80,47 % са средствата от ЕЗФРСР. Средствата са впечатляващи за мащабите на страната. Усвояването е сериозно предизвикателство към сектора като се има предвид липсата на опит и административен капацитет. От голямо значение е и общото състояние на аграрния сектор като база за развитие на инвестиционни проекти за повишаване конкурентноспособността [1].

Добрите природно-климатични условия, почвените и водни ресурси и помощта от ЕС се предпоставка за устойчивото развитие на земеделието и селските райони. Площите със селскостопанско предназначение за в периода 2005 – 2009 г. заемат около 51 % от територията на страната. Селските райони представляват 81 % от територията на страната и над 40% от населението, което показва изключителната важност за решаване на проблемите в тях.

По предварителни данни за 2009г. на Националния статистически институт (НСИ), индустриалният сектор създава 30,3% от брутната добавена стойност (БДС) на страната, докато делът на услугите е 63,7 %, а на аграрния сектор – 6,0 %. В периода преди присъединяването на България към ЕС се наблюдава тенденция за намаляване на относителния дял на земеделието в общата БДС на страната, от 12,1% през 2003г. до 9,3% за 2005г. За сравнение, делът на индустрията през 2004г. е 30%, а на услугите – 59,1% в общата БДС. Намаляването на дела на БДС на земеделието се дължи основно на липсата на устойчив растеж на физическия обем БДС поради реструктурирането на сектора и изпреварващия темп на развитие на останалите сектори. Така например, БДС за земеделието през 2002 - 2005г. на практика има нулев ръст с отклонение от (-8,6%) до (+6,1%), докато за индустрията е налице среден ръст 5,3%, а за услугите 6% [3, 7, 8].

Целите на Общата селскостопанска политика (ОСП) на ЕС, конкретизирани у нас чрез ПРСР са да се осигури приемлив стандарт на фермерите, качествени храни за потребителите на разумни цени, да се запази европейското наследство в селските райони и да се подпомогне опазването на околната среда. Съгласно ПРСР това може да се постигне чрез целеви инвестиции за устойчиво развитие на земеделието и селските райони, като се планират, изпълняват и контролират инвестиционни проекти.

¹ / Идеята за доклада е подсказана от проф. Николай Найденов, за което авторът благодари.

Поради това, от особена важност е да се анализира задълбочено **структурата на инвестиционната дейност в ПРСР с оглед усъвършенстване на методиката и процедурите за мониторинг и подобряване на контрола на инвестиционните проекти.**

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Анализ на проблемите в развитието на земеделието и селските райони.

Първия основен проблем е използването на земеделските земи. Площите със селскостопанско предназначение през 2008г. са 5,7 млн. ха или 50,9% от територията на страната. Използваемите земеделски площи (ИЗП) са 5,1 млн. ха или 46% от територията на страната. Обработваемите земи са 3,06 млн. ха и представляват 60 % от ИЗП. По данни на Министерство на земеделието и храните необработваните земи (изоставени или такива върху които се извършва непостоянно селскостопанска дейност) са около 550 хил. ха или 4, 9 % от площта на страната.

Втория основен проблем е разпокъсаността на собствеността върху земята. Средния размер на земеделските парцели е 0,6 хектара. Това е сериозно препятствие за дългосрочни инвестиции в земеделието, култивиране на земята и ефективно използване на земеделската техника. За да се реши проблемът е необходимо да се осъществи комасация както на собствените парцели, така и при обработката им. развитието на пазара на земята също би ускорило окрупняването в собствеността и ползването на земеделските масиви.

Третия проблем е големия брой на малки земеделски стопанства (ЗС), с размер от около 1 икономическа единица (ИЕ). Заедно със ЗС от 1 до 4 ИЕ представляват около 90 % от заетите в земеделието. Големите земеделски стопанства са специализирани в отглеждането на зърнени и технически култури. Установена е тенденцията при големите стопанства да има по-голяма ефективност на инвестициите и/или на използването на земеделската техника. Необходимата техника имат само 10,3 % от семейните ЗС и 39% от кооперативните ЗС. Средното вложение на труд в земеделието е 27,3 работни единици на 100 хектара земя и е показателна за ниската производителност на труда. Това налага въвеждането на значителни инвестиции в земеделието [4].

Изброените по-горе проблеми до голяма степен се обуславят от недостатъчно инвестиционно кредитиране. По данни на НСИ за структурата на разходите за придобиване на ДМА за 2009 г. едва 3% са тези за селското, горско и рибно стопанство, докато за промишлеността са 30%; за търговия, транспорт, хотели и ресторанти – 22%. Липсата на достатъчни инвестиции в земеделска техника и други дълготрайни материални активи (ДМА) води до ниска производителност на труда и ниска икономическа ефективност. Вследствие на това, въпреки по-малките разходи за производство на единица площ у нас (2.6 пъти по-малки от ЕС-25), брутната печалба от единица площ в България е едва 34.75% от приходите, докато за ЕС-25 тя е 50,47% от приходите на единица площ [4].

Трудния достъп до кредитиране е причина за бавното въвеждане на биологичното земеделие, чиято продукция - етерични масла, билки, подправки, плодове, зеленчуци, мед е търсена на международния пазар. Подкрепата на земеделските стопани, които желаят да се насочат от конвенционално към биологично земеделие и покупката на съответната специализирана техника е в пряка зависимост от кредитирането.

Значителни инвестиции са необходими също за въвеждане стандартите на Общността в областта на хигиената, опазване на околната среда и хуманно отношение към животните в секторите млекопроизводство и месопроизводство. Най-малките ЗС, притежаващи 2 или 3 млечни крави, които са 81 % от стопаните с

млечни крави нямат инсталации за доене. Значителни инвестиции са необходими и за изграждане на площадки за съхраняване на оборски тор и за пречиствателни съоръжения за отпадъчните води. Липсват и съоръжения за производството на възобновяема енергия от торовите площадки [1].

Хранително-вкусовата промишленост е най-важния пазар за земеделска продукция. Инвестициите в този сектор през 2004 г. са 288 млн.лв., т.е. 7% от общите инвестиции в земеделието. Основната част от инвестициите по Програма САПАРД за периода 2001-2006г. са в секторите месопреработване (34%), преработка на плодове и зеленчуци (23%), винопроизводство (20%) и за преработката на мляко и рибни продукти (23%). За да се приспособи към нарастващия конкурентен натиск преработващата промишленост трябва да развива динамична инвестиционна дейност и да подобри своя иновационен капацитет. Необходимо е да се увеличат ресурсите за производство, контрол, въвеждане на нови технологии и продукти и увеличаване производителността на труда. Важна потребност е също да се подобри системата за професионално обучение.

Необходимо е постепенно да се повишава качеството на работната сила в земеделието. Липсата на начален капитал и управленчески умения са бариера за навлизане на млади хора в земеделския сектор. Поради застаряването на населението и миграцията към урбанизираните райони се очертава недостиг на квалифицирани кадри. Това е особено характерно за механизаторите и механиците по поддържане на техниката. Ниска е квалификацията на заетите в земеделието. Само 12 % от собствениците на семейни ЗС имат средно или висше аграрно образование. Едва 2 % са стопаните със средно аграрно образование и 1 % имат висше или полувисше образование. Към 2007г. средната възраст на мениджърите в ЗС е 61 години, като 70 % от тях са на възраст над 50 години, а едва 12,3% са под 45 години. Това ясно разкрива необходимостта от непрекъснато обучение на фермерите и заетите в сектора [1].

2. Стратегия и съдържание на ПРСР на България.

Общата селскостопанска политика (ОСП) представлява 40 % от бюджета на ЕС. Нейната цел е да се осигури многофункционалност на земеделието като се търси ефект в задържане на населението в селските райони, поддържане на заетостта, опазване на околната среда и поддържане на качество на храните.²

В НСПРСР и ПРСР е приета стратегия, концентрирана в четири целеви оси/направления - три от които са основни, четвъртата е хоризонтална и спомагателна, както следва: **Целева Ос 1** - развитие на конкурентно и основано на иновации земеделие, горско стопанство и хранително-вкусова промишленост; **Целева Ос 2** – опазване на природните ресурси и околната среда в селските райони; **Целева Ос 3** – подобряване качеството на живота и разнообразяване възможностите на заетост в селски райони и **Целева Ос 4** – изграждане на местен капацитет и подобряване на местното самоуправление.

За постигане на първата стратегическа цел са предвидени дейности по модернизация и реструктуриране производството на земеделски и горски продукти чрез: (1) Въвеждане на иновации за производство на земеделски продукти; (2) Обновяване на технологии с въвеждането на инвестиции и модерни практики; (3) Подобряване знанията на заетите в селското и горското стопанство; (4) Регулиране на структурата на ЗС и поземлената собственост; (5) Подобряване на инфраструктурата, свързана със земеделското и горското стопанство; (6) Достигане на стандартите на ЕС и (7) Подобряване на екологичното представяне на

² / „Аз не мога да си представя селските райони без земеделие, но не мога да си ги представя само със земеделие.“ – Изявление на еврокомисаря по земеделие Дачиян Чолош.

стопанствата и горите. Към Ос 1 е насочен 42% от общия бюджет по трите оси. Близко 90% от бюджета по тази ос са заделени за модернизация и реструктуриране, а останалите 10% са насочени към трансфера на знание и иновации.

Обект на втората стратегическа цел е решаването на екологичните проблеми и опасности в селските райони като се изпълняват проекти за: (1) Опазване и възстановяване на важните хабитати и природни системи с цел прекратяване загубата на биоразнообразие до 2010 г.; (2) Подобряване качеството на водата и превенция от замърсявания, причинени от земеделските източници; (3) Спиране процесите по разрушаване на почвата и опазване на почвеното разнообразие и плодородие; (4) Устойчиво управление на горите и горските земи и (5) Разработване на възобновяем енергиен потенциал.

Третата стратегическа цел е насочена към разнообразяване възможностите за заетост и подобряване качеството на живот в селските райони чрез изпълнение на следните дейности: достъп до качествени основни услуги за селското население и инфраструктура и създаване на бизнес възможности.

Мерките по осите имат вътрешна съгласуваност и допринасят за взаимното постигане на целите. Външната съгласуваност на мерките е съобразена със стратегиите на ЕС, а именно с целите на Лисабонския план за действие, Седмата рамкова програма за защита на околната среда, Европейския план за действие за развитие на биологичните храни и биологичното земеделие, Европейския план за действие за опазване на биоразнообразието, Европейския план за действие за опазване на видовете, Протокола от Киото и Конвенцията срещу запустяването, Европейската стратегия за горите и Регламент за опазване на горите от пожари.

Въздействието на Програмата като цяло ще бъде оценено последните индикатори: икономически растеж, създаване на заетост, производителност на труда, преодоляване на намаляването на биоразнообразието, поддържане на земеделски земи и гори с висока природна стойност, подобряване на качеството на водите, принос към борбата с промяна на климата и подобряване на качеството на почвите (борба с ерозията, замърсяване с химикали).

3. Структура на инвестициите в земеделието, предвидени в ПРСР и Кредитната схема на ДФ „Земеделие”

Бюджетът на ПРСР за периода 2007 – 2013 г. възлиза на 3,242 млрд. Евро .

Към Ос 1 е насочени 42% от средствата за общия бюджет по трите оси. Близко 90% от бюджета по тази ос са заделени за модернизация и реструктуриране, а останалите 10% са насочени за трансфера на знание и иновации [1], [5].

За ос 2 са предвидени 27 % от общия бюджет. Около 40 % от бюджета са заделени за агроекологични дейности, 35 % за подкрепа на стопанствата от не облагодетелстваните райони и 25% са по НАТУРА 2000 и горските мерки. [1], [5] .

По Ос 3 са предоставени 31 % от общия бюджет. За подобряване качеството на живот в селските райони са предназначени 69% от бюджета по оста. Предоставят се възможности за професионално обучение на земеделските стопани и за разнообразна неземеделска дейност [1], [5] .

По Ос 4 са предоставени 2,6% от общия бюджет по трите оси. За техническа помощ е заделен 4% от бюджета. Важно тук е финансирането за подхода ЛИДЕР. Около 82 % от бюджета по ЛИДЕР са предназначени за осъществяване на стратегии за местно развитие и насърчаване на сътрудничеството, а 18 % за информационни дейности и изграждане капацитет на заинтересованите страни в селските райони [1], [6].

Основната цел на кредитната схема на ДФЗ е стимулиране на инвестиционния процес, повишаване на конкурентоспособността и качеството на произведената селскостопанска продукция в следните направления: (1) Растениевъдство–

създаване, възстановяване и отглеждане на трайни насаждения и инвестиции в оранжерийното производство; (2) Животновъдство – създаване и оборудване на животновъдни ферми и закупуване на чистопородни, хибридни и стокови животни и (3) Техническо осигуряване - закупуване на техника, оборудване и инвентар.

Средствата се предоставят по следните начини: чрез пряко финансиране от ДФ „Земеделие“ по схемата “със средства и риск на Фонда” и чрез рефинансиране от ДФ “Земеделие” на търговски банки.

Най-голям интерес има към няколко от мерките в ПРСР, както следва: (112) „Създаване на стопанства на млади фермери“; (121) „Модернизиране на земеделските стопанства“; (141) „Подкрепа за полупазарно стопанство в процес на реструктуриране“ и (312) „Подкрепа за създаване и развитие на микропредприятията“. Бенефициенти по най-предпочитаната мярка (121) са земеделски производители-физически и юридически лица, като ударението е върху инвестиции за земеделска техника. Това са сравнително големи стопанства, работещи изключително в зърнопроизводството, които не желаят разширяване на обхвата на дейността си.

Още с отварянето на първите прозорци по мерки (121) и (112) финансовите средства са изчерпани. По други мерки интересът е слаб, като мярка (223) „Първоначално залесяване на неземеделски земи“, (226) „Възстановяване на горския потенциал и въвеждане на превантивни мерки“ и (311) „Разнообразяване към неземеделски дейности“. Причините за това могат да се търсят във: времето на «отваряне» на всяка от мерките и актуалността им в дадения момент, спецификата на изискванията към приема на проектите (ако са поставени много и понякога излишни изисквания), в инерцията за мисленето – мерки 223 и 226, както и в липсата на инициативност и интерес. Това подсказва необходимостта от един нов преглед на мерките за да се синхронизират изискванията на настоящия момент [2], [10].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въз основа на направения анализ за структурата на инвестиционната дейност в земеделието могат да се направят следните основни изводи:

1. По-голямата част от проблемите в земеделието и хранителната промишленост се обуславят от все още недостатъчното инвестиционно кредитиране от САПАРД (до 2008 г.), а понастоящем – от ЕЗФРСР и кредитната система на ДФ «Земеделие», при което определена роля играе и недостатъчното реструктуриране на сектора.
2. Най-голям интерес има към следните мерки в ПРСР: (112) „Създаване на стопанства на млади фермери“; (121) „Модернизиране на земеделските стопанства“; (141) „Подкрепа за полупазарно стопанство в процес на реструктуриране“ и (312) „Подкрепа за създаване и развитие на микропредприятия“, с ударение върху инвестиции за земеделска техника, трайни насаждения и микробизнес.
3. Като допълнителни фактори, обуславящи интереса към мерките в ПРСР могат да се посочат: характерът на изискванията към приема на проектите (ако има много и понякога излишни изисквания); организацията на огласяване и приемане (момента на «отваряне» на мерките и актуалността им към момента); инерцията за мислене, липсата на инициативност и интерес у някои групи бенефициенти и др., което подсказва необходимостта от адекватни действия за ускоряване на обработката и вземането на решение за финансиране на проектните предложения.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Програма за развитие на селските райони 2007-2013 г. <http://prsr.government.bg/>
- [2]. Аграрни доклади – 2008 – 2009 г. www.mzh.government.bg
- [3]. Годишни статистически отчети на НСИ – 2008 – 2009 г. www.nsi.bg
- [4]. Найденов, Н. (2009), Изследване и планиране на осигуряването със земеделска техника и производствени услуги в растениевъдството, Дисертация за присъждане на научната степен „д.т.н.” (непубл.)
- [5]. Ванев, Д.(2008), Обща селскостопанска политика - европейски модел, МЗХ (непубл.)
- [6]. Списание LEADER & Magazine(2007), бр.7, Работа в мрежа, Уве Лербс
- [7]. Ангелов, Г, (2009), Къде отиват земеделските субсидии?– анализ на ИПИ.
- [8]. БНБ(2009), Макроикономически показатели за 2009 г. www.econ.bg
- [9]. Годишен отчет на ДФЗ за 2009г. www.dfz.bg
- [10]. Информация за напредъка на ПРСР към май 2010г. www.dfz.bg

За контакти:

Емилия Христова, тел.: 0888211594, e-mail: emilija_hristova@abv.bg

Докладът е рецензиран.